№ 139 Օգոստոսի 12 (24) **1880** Օգոստոսի 12 (24) № 139

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Լրագիր և դպրոց.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Վարշավայից. Նամակ Երեւանից. Նամակ Բագուից.—Արտաքին տեսութիւն. «Голосъ» լրագրի թղթակցութիւնը. Ամերիկա. Յունաստան.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Հայրենասէր տիկին.

ԼՐԱԳԻՐ ԵՒ ԴՊՐՈՑ

—

Մեր հասարակութեան մէջ մենք միշտ լսում ենք այսպիսի խօսքեր. «Լաւ է մի վատ դպրոց, քան թէ բոլորովին դպրոց չը լինի». կամ «լաւ է մի վատ լրագիր, քան թէ բոլորովին լրագիր չը լինի:»

Այդ տեսակ մարդիկ հիմնվում են հետևեալ դատողութեան վրա. հայոց դպրոց, ինչքան էլ վատ լինի, դարձեալ մի բան, խօ, կը սովորեցնի երեխաներին, հայոց լրագիր, ինչքան վատ էլ լինի, ազգային լեզու, խօ, կը տարածի ամբոխի մէջ...

Բայց այդ ասողները չեն մտածում որ դպրոցը կարող է թերի, անկատար և մինչև անգամ վնասակար ուսում տալ մանուկներին, չեն մտածում որ լրագիրը հայերէն լեզու ամբոխին սովորեցնելու հետ միասին, կարող է և վնասակար մտքեր տարածել նոյն ամբոխի մէջ:

Երևակայեցէք ձեզ մի օրիորդական դպրոց, որտեղ ուսում են առնում մեր ազգաբնակութեան ամենաաղքատ դասի աղջիկները: Նրանք սովորում են դպրոցում կրօն, ռուսաց և հայոց լեզուներ, աշխարհագրութիւն, թւաբանութիւն, պար և երգեցողութիւն, բայց ոչ մի արհեստ չեն սովորում, որով, դպրոցից դուրս գալուց յետոյ, կարողանային պահպանել իրանց ապրուստը: Աղջկայ մէջ նրան տուած ուսումով զարթեցնում էք նոր զգացմունքներ, կեանքի յարմարութեան նոր պահանջներ, ծնեցնում էք նրա մէջ նոր ձգտումներ,—բայց ոչ մի զէնք չէք տալիս նրա ձեռքը, որ ուսումը վերջացնելուց յետոյ, ինքն իր ոտքերի վրա կանգնի: Նրա մէջ զարթեցրել էք նոր ինստինկտներ և կրկին շպրտում էք նրան նրա ծնողների աղքատ և կեղտոտ խրճիթը... Նա զզվում է արդէն այդ կեանքից, բայց ոչ իրան, ոչ էլ իր ծնողներին օգնել չէ կարող, որովհետև օրիորդ է դարձել, բայց ոչինչ չէ սովորել որ պէտք գայ իր կեանքում.... Այդ տեսակ դպրոց աւելի վնասակար է ամբոխի համար, քան թէ եթէ ոչինչ դպրոց չը լինէր: Աղջիկը բնտելացած է նոր կեանքի գաղափարին, նոր ճաշակներ է ստացել, բայց չէ կարող լրացնել այդ իր նոր պահանջները, իր մէջ զարթեցրած ճաշակին լուռ տալ: Եւ ահա նա ընկնում է շատ անգամ անբարոյականութեան մէջ:

Միթէ չէ կարելի ասել, որ լաւ է դպրոց չը լինի, ողորմելի ամբոխը կատարելապէս տգէտ մնայ, քան թէ նրան տրվի մի ուսում, որով անբարոյականանում է նրա նոր սերունդը:

Ամենավնասակար բան է, երբ զարթեցնում են ամբոխի մէջ նոր պահանջներ, բայց միջոց չեն տալիս այդ պահանջները լրացնել....

Երևակայեցէք ձեզ մի լրագիր, որի նպատակը չէ նոր, լուսաւոր, օգտաւէտ մտքեր յայտնել ամբոխին, այլ նրա նպատակն է շողոքորթել ամբոխի բոլոր ստոր ինստինկտներին, գրգռել նրա այնպէս էլ զօրեղ մոլեռանդութիւնը, ֆանատիկոսութիւնը, ատելութիւնը դէպի իր եղբայրները, ձայնակցել նրա բոլոր վատ, վայրենի հակումներին, նրա նախապաշարմունքներին, միշտ հոսանքի ետևից գնալ, տգէտ ամբոխին դուր գալու և նրա համակրութիւնը վայելելու համար:

Միթէ այդ տեսակ լրագիր կարելի է օգտաւէտ համարել, միթէ կարելի է ասել «դարձեալ պէտք է նրան պահպանել, որովհետև հայերէն լրագիր է:»

Լաւ է որ ժողովուրդը տգէտ մնայ, քան թէ կրթվի մոլեռանդութեան, վատ հակումների, նախապաշարմունքների և ատելութեան մէջ:

Միթէ կարելի է օգտակար համարել այն լրագիրը, որ աշխատում է մի նոր, արդար միտք չը յայտնել, որովհետև նա հակառակ կը լինի ժողովրդի հասկացողութեանը, այլ աշխատում է ժողովրդի հասկացողութեանը համեմատ խաւար մտքեր յայտնել, որպէս զի ժողովրդականութիւն ունենայ բթամիտ ամբոխի մէջ: Ուրեմն նա չէ զարգացնում ամբոխը, բայց աւելի էլ բթացնում է նրան, շողոքորթելով նրա բոլոր ստոր հակումներին, և յետոյ պարծենում է թէ ժողովրդականութիւն ունի:

Միթէ կարելի է օգտաւէտ համարել մի դպրոց և մի լրագիր, որոնք երկուսն էլ անբարոյականացնում են ժողովուրդը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՎԱՐՇԱՎԱՅԻՑ

—

30 յուլիսի

Դեռ անցեալ տարի յուլիսի 2/14-ին իմ Վարշավա եղած ժամանակս լոյս տեսաւ լեհացոց «Klozy» պատկերազարդ շաբաթաթերթի № 737, որի մէջ նկարված կային մեր հայերիս համար շատ հետաքրքիր երկու տապանաքարերի արձանագրութեան պատկերներ, որոնց պատճէնը ահա ուղարկում եմ նամակիս: Դա հայոց հնութիւն է, երկու գերեզման, թաղված Վարշավայի ամենահին և մեծ եկեղեցիների մէկի մէջ, որ կոչվում է Դոմինիկեանների եկեղեցի: Երկու հարիւր տարի առաջ այդ միաբանութիւնը տիրելիս է եղել այդ եկեղեցուն, յետոյ լեհացոց հոգևորականները կարողացել են մեծ ջանքով նրանց արտաքսել և իրանք տիրել: Մինչև 1603 թիւն եկեղեցին շինված է եղել փայտից, իսկ յետոյ 1606-ին լեհաց հոգևո-

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՏԻԿԻՆ

—

II

Տասն և հինգ օր անցաւ Ֆրեշվիլերի հարուածից յետոյ և Ֆրանսիան զգաց իր գլխի վրա արշաւանքի հետևանքները:

Մինչև որ թագաժառանգի գունդը անցնում էր Վօգեզները Շտէյնիցի և Ֆրիդրիխ Կարլոսի զօրքերի հետ միանալու համար Մեցում, վերջերը իջնում էր դէպի Ստրազբուրգ նորան շրջապատելու:

Ամբողջ Ալզասը, ճշմարիտ, ալեկոծութեան մէջ էր, որովհետև ծերերը յիշում էին առաջին արշաւանքի եղեռնագործութիւնները:

Ժողովուրդը գաղթում էր, ուշքերնին կորցրած, դէպի մերձակայ անտառները:

Խանութները փակում էին, շարժական կայքերը բարձում էին սայլակների վրա:

Գիւղացիները ցնորուածի պէս փախչում էին, քշելով իրանց առաջը, ինչպէս Աբրահամի ժամանակը, իրանց անասուններին և աղաղակում.

«Դէպի սարը, դէպի սարը!»

Վօգեզների անանցնելի ճանապարհների վրա երևում էին լացող կանայք, յոգնած, ուշաթափ, ամեն քայլափոխում վայր ընկնող երեխաներ, դաժան դէմքերով տղամարդիկ:

Երեկոյեան հինգ ժամն էր: Արևը գեղեցիկ ճառագայթներով Նեխվիլերի թարմ հովիտների վրա լոյս և ստուեր էր սփռում:

Ինչ խաղաղութիւն:

Կարծես թէ դաստակերտը դատարկ էր:

Կրիստինայի գոյնզգոյն ծաղիկներով լի ծաղկանոցը բուրում էր եղեսպակի, մեխակի, գերանիի և այծմորուքի հոտերով:

Մի քանի հաւեր, բացումը, կտցահարում էին արագութեամբ. մի աշխոյժ և հպարտ աքաղաղ հնչեցնում էր իր սրաձայն աղաղակը:

Բլուրների կողմը չիկագոյն կովերը արածում էին և դաշտը իր ուռենիների փունջերով, սօսիի վարագոյրներով, փայլում էր ոսկեման և պարզ գոյներով:

Այդպիսի ուրախ, խաղաղ տեսարանի առջևը ինչպէս կարելի էր երևակայել, թէ մի քանի մղոն հեռու կատարվել են մարդկային փոթորիկներ, զարհուրելի պատերազմ, սարսափելի տանջանքներ:

Ինչպէս երևակայել, որ այդպիսի խաղաղ կտուրի տակ մարդ կարողանայ զգալ սրտի սարսափելի տանջանքներ:

Ֆրանցը գնացել էր: Նա մտել էր ազատ հրացանաձիգների զօրքի մէջ:

Տիկին Ժերարը ուղարկել էր Կրիստինային մի բարեկամի մօտ, որ բնակվում էր Վօգեզների զառիվայրում գտնված գիւղերից մէկի մէջ:

Ուրեմն նա միայնակ էր մնացել դաստակերտում:

Թշնամին, ասում էին, յափշտակել էր Նեկվիլեր գիւղաքաղաքը: Նա մօտենում էր:

Տիկին Ժերարը շատ շփոթված էր: Խօսում էին ազատ հրացանաձիգների և պրուսացոց մէջ անցեալ գիշեր մօտակայ անտառներում պատահած պատերազմի մասին:

Ժամանակ առ ժամանակ նա մօտենում էր դրան շէմքին, ականջ էր դնում, իր նայածքով ինչ որ հարցնում էր ծառերով պսակած լեռնագագաթներին և ճանապարհին, որ տանում էր դէպի գիւղաքաղաքը:

Յանկարծ նա լսեց մի ինչ որ խուլ ձայն, որ շարժեց գետինը: Շուտով նա տեսաւ սրածայր սաղաւարտներ, որ փայլեցին ճանապարհը շրջապատող ծառերի միջից:

Նոքա գալիս էին:

Նա սպասում էր նոցա անվրդով սրտով:

Այս սեաւ հեծելազօրների գունդն էր:

Նախ երկու ուլաններ դիմեցին դէպի բնակարանը, ձիաների սանձերը արձակ, փետուրները փռփռուն, սուրերը մերկ, աչքերը կայծակեալ, սարսափելի:

Տիկին Ժերարը մնաց ոտքի վրա կանգնած, անշարժ:

«Ինչ էք կամենում, հարցրեց նա ձիուց ցած իջնող աստիճանաւորին (l'officier):

—(Parbleu) պատասխանեց նա գեղեցիկ ֆրանսերէն լեզուով. ես կամենում եմ տեղաւորել այստեղ իմ գունդը: Մենք քաղցած ենք, իսկոյն բերէք մեզ լաւ ճաշ:

—Ես ձեզ ոչինչ չեմ տայ, պատասխանեց հպարտութեամբ ազնիւ կինը: Դուք տէր էք, վերցրէք:

—Օ՛հ, օ՛հ, եթէ դուք մեզ հետ այդ կերպ կը խօսէք, զգոյշ կացէք: Մեզ ասացին, որ այստեղ գտնվում են ազատ հրացանաձիգներ:

—Չը կան այստեղ: Փնտռեցէք:

—Դուք տեսած կը լինէք նոցա անշուշտ մօտակայ անտառներում:

—Ես չեմ տեսել:

Նոյն վայրկենին լսվեցան դաստակերտը շրջապատող լեռնագագաթներից հրացանների արձակումն:

«Դուք խաբում էիք», խօսեց աստիճանաւորը իր ատրճանակի փողը մեկնելով դէպի տ. Ժերարի կուրծքը:

...բական Իուլիան Բզովսկի ձեռքով նորոգվել է։ Այս հոգեորականը եկել է Գալիցիայից, Լվովի նահանգից, Չեռկովսկի գաւառի Եազլովայ քաղաքից։—

Տապանաքարերի արձանագրութիւնը. «Այս է տապան ողորմած հոգի մեծ խաթունին կողակցուն, պարոն Յակոբին, Մահտեսի Մինասին որդուն, Եազլովայ քաղաքին երեսփոխանին, յանգեաւ ի Քս. Թվ. ածիզ-ին ամսոյ ապրիլի գ. օրն ուրբաթ»

«Այս է տապան պարոն Յակոբին Մահտեսի Մինասի որդուն Եազլովու երեսփոխանին յանգուցեալ ի Քս. Թ. ածիզ-ին յունիսի իբ»

Ինչպէս երեւում է ամուսին այրը տասը տարուց յետոյ է վախճանվել կնոջից. ասում են, որ այս դոմինիկեանների եկեղեցին շինված է վերոգրեալ պարոն Յակոբի փողերով, որովհետև եղել է շատ հարուստ և անորդի և իր հարստութիւնը կտակել է եկեղեցուն, որ սկզբում պատկանելիս է եղել հայոց։ Չը կարողացայ իմանալ, թէ ինչպէս է անցել պապականների ձեռքը։ Ոմանք ասում են, թէ այդ գերեզմաններում թաղածներն են շինել այս եկեղեցին և մէջը թաղվել, վերջինը աւելի է հաւանական, որովհետև, եկեղեցու թէ դրսի և թէ ներսի ձեւը՝ բոլորը հայկական է. Վարշավայի ոչ մէկ եկեղեցիներին չէ նմանում։ Եկեղեցին շատ մեծ է. գտնվում է Փրետայ փողոցում, այնքան երկար է, որ սեղանի կողմն դուրս է գնում միւս փողոցը, որը կոչվում է «Ստարո Մեստոյ»։ Որովհետև անցեալ տարի ես չը կարողացայ ոչ «կլոչի» չարաթաժերթն գտնել և ոչ անձամբ գնալ այն եկեղեցին հետազօտելուն,—իմ առաջին ցանկութիւնն էր, որ այս տարի անպատճառ բոլորն անձամբ տեսնել. այս մտքով ես վեր առայ աստրախանցի երիտասարդ պ. Սարգիս Զիժեանցին և գնացինք եկեղեցու երեցփոխանի հետ մտանք մեծ տաճարը, որը իսկոյն նկարագրվեցաւ այս օտար աշխարհումս հայոց մայր եկեղեցու առագին մեծութեամբ։—իմ առաջին հոգսը եղաւ գտնել գերեզմանները և շատ դըժուարութեամբ դուրս գրել վերնագրերը։ Յետոյ սկսեցինք մեր խուզարկութիւնը. առաջ մտանք աջակողմեան խորանը. բոլորը հայոց ձեւով էր շինված. խորանի եաեւ փոքր ներքնադռնով մտանք միւս առագին կամարակապ դահլիճը, որի պատերի վրա նկարված էին շատ եպիսկոպոսների պատկերներ, որոնց թագն և գաւազանը հայկականի նման էին. կարդացի նրանց անունները. շատերը լատին էին, ոմանք լեհացի, բայց երկուսի ներքնագիրը ցոյց տուեց, որ պէտք է հայեր լինեն. մէկն գրած էր Պօղոս իսկ միւսը՝ Օհաննէս.—ինձ այս դահլիճի համար ասեցին, որ ճիզվիտները այստեղ էին տանջում իրանց զոհերին. շատ հաւանական է, որովհետև զարհուրելի մի շինութիւն է։ Յետոյ դուրս եկանք այս դժոխքից, մտանք միւս խորանը որտեղ քահանաները զգեստաւորվում են. մեծ հայելիներով զարդարված էր, նստարանները գեղեցիկ էին։ Սկսեցինք քննել սեղանը. սկզբում եղել է հայոց կերպ, յետոյ փոքր ցածացրել են, բայց էլի բարձր է միւս եկեղեցիներից։

Այս եկեղեցում կար մէկ գեղեցիկ դրօշակ, հարցրի՝ սա ինչ է։ Պատասխանեցին կօշկակարների դրօշակն է և այս եկեղեցին այժմ անուանվում է կօշկակարների եկեղեցի։ Ահա թէ ինչ պատճառով. Կրակով քաղաքում լինում են երկու եղբայրներ իշխան (КНЯЗЬ) և հարուստ կալուածատէրեր. սրանք լինում են օրհնված կօշկակարների համքարում. Երկու եղբայրներից, մէկը Կրիսպին անունով իսկ միւս Կրիսպիանին, լինելով անժառանգ, իրանց բոլոր հարստութիւնը և կալուածները կտակում են բոլոր Լեհաստանի կօշկակարներին, որոնք չեն կարողանում երկար ժամանակ կառավարել այն առագին կարողութիւնը, վատնում են, սկսում են սաստիկ չարչարել ստրուկներին, վերջապէս մեծ մասը վատնվում է։ Այս է պատճառ, որ Լեհաստանում տարին մէկ անգամ կօշկակարները հոգեհանգիստ են կատարում երկու եղբայր Կրիսպին Կրիսպիանին համար։ Վարշավում այն օրը բոլոր կօշկակարները, քանի մի հազար մարդ, գործարանները կողպում են, ֆրակով, սպիտակ փողպատով և ձեռնոցներով ժողովվում են այս եկեղեցում և փառաւոր հոգեհանգիստ են կատարում, յետոյ ամբողջ օր լինում է սրանց համար մեծ տօնախմբութիւն։ Զարմանալի է, իշխան Կրիսպիանների կտակած հարստութեան նշոյլը անգամ չէ մնացել, բայց նրանց յիշատակն դարձեալ սուրբ են պահպանում։

Հ. Աբովեանց

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

—

3 յուլիսի

Կարդում ենք ձեր պատուական լրագրի մէջ, որ մեր Թիւրքիաբնակ հայ եղբայրները հացի մասին այնպէս նեղ դրութեան մէջ են ընկած, որ անգամ իրանց հարազատ որդոց մարմնով են յագեցնում իրենց սովածութիւնը, վասնորոյ այսպիսի մի նեղ միջոցում չէ կարող գտնվել մի մարդ, որ իրեն սիրտն ապառաժացնէ և իրեն կարեաց չափ օգնութիւն չը հասցնէ։ Մենք մի քանի անձինքս հաւաքելով մեր մէջ իւրաքանչիւրի կամաց չափով ընդամենը տասն և չորս րուբլի, որ նամակիս հետ ուղարկելով, խնդրում ենք հասուցանել մեր սովամահ եղբայրներին, և տպագրէք նուիրատուաց անունները ձեր լրագրի մի անկիւնում։ Ա. Գ. 1 ր., Մ. Բ. 1 ր., Գ. Խ. 1 ր., Ա. Բ. 1 ր., Ա. Մ. 1 ր., Ս. Մ 1 ր., Մ. Մ. 1 ր., Բ. Շ. 1 ր., Խ. Գ. 1 ր., Ս. Ս. 4 ր., Թ. Տ. 1 ր., Ե. Ֆ. 1 ր., Վ. Գ. 50 կ., Մ. Գ. 50 կ., Կ. Զ. 40 կ., Մ. Գ. 30 կ., Մ. Ա 20 կ., Մի ոմն 10 կ. Ընդամենը 14 րուբլի։

Յարգոյ խմբագիր, թէև նամակիս մէջ գրած եմ, որ չի գտնվի մի մարդ, որ իրան սիրտն ապառաժացնէ այսպէս մի նեղ միջոցում, արդարև չը կայ մի այդպիսի մարդ, բայց մի և նոյն ժամանակ կան մարդիկ, որոնք նուէր հաւաքողին զայրացնում են իրանց մի քանի անտաշ խօսքերով, ինչպէս մեզ պատահեց պ. Օ. Մ-եանցի հետ։ Մենք դիմեցինք մեր Երևանի աղայի, որպէս հարուստ մարդուն, խնդրելով նրանից իրեն կարեաց չափ օգնել մեր սոված եղբայրներին։ Մեր պարոնը փոխանակ նուիրելու, մի քանի անվայել խօսքերով մեր սիրտը կոտրեց։ Թէև այսպիսի դէպքումն հազար այդպէս խօսքեր չեն կարող մի հայի սիրտը կոտրել, բայց մի և նոյն ժամանակ խնդրում ենք այդ պարոնին սանձ դնել բերնին։ Ջէ՞ր կամենում, թող չը նուիրէր։

Ա. Պ.

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

—

30 յուլիսի

«Մարդասիրական ընկերութիւնը» դարձեալ որոնում է տեսուչ իր երկսեռ դպրոցների համար։

Այս զարմանալի երեւոյթը ճշգութեամբ կրկնվում է ամենայն տարի։ Կարծես թէ տարաբաղդ ընկերութեանը վիճակված է միշտ տեսչի մուրացկանութիւն անել։

Զարմանալին այն է, որ մինչև այսօր գտնված տեսուչներն էլ եղել են դանդաղ, անգործունեայ, տկար և այլ պակասութիւնների տէր մարդիկ, և չը նայելով այս ամենին, դարձեալ կարողացել են խաբել ամբողջ խորհրդին։ Եւ ինչպէս է յաջողվում այդ անձանց խաբել խորհրդի անդամներին, որոնք տասն կամ քսան տարիներ պարապելով վաճառականութեամբ, հասել են ճարպիկութեան և խորամանկութեան վերին ծայրին։ Ես կարծում եմ, որ տեսուչների խաբեբայութեան յաջողութիւնը պէտք է բացատրել նորանով, որ խորհրդի անդամները լինելով մեծ մասամբ անկիրթ և անզարգացած մարդիկ, ճարպիկ և խորամանկ են միայն վաճառականութեան մէջ, որպէս նորանց մասնագիտութիւնը, իսկ միւս գործերի մէջ, որոնց վրա մտածել անգամ դժուարանում են, ինչպէս մանկավարժութիւնը, նորանք արտայայտում են բոլորովին երեխայական հասկացողութիւն և լիովին գրավվում են տեսչի կամ ուսուցչի զանազան բարձր և սուտ խոստումներով։ Հաւատալի է արդեօք, որ տեսուչ Լ. Թուսիկեանցը իր վեց կամ եօթն ամիս անգործ և դատարկ ծառայութեան համար ստացել է ընկերութեան գանձարանից շատ աւելի, քան թէ ամբողջ տարվայ ռոճիկը, բայց այդ ստոյգ է։ Երբ Թուսիկեանը արդէն գնացել էր Բագուից, և իր տանը նստած, հանգիստ և փառաւոր կերպով վայելում էր իր խորամանկութեան և տմարդութեան պտուղները, և ծածուկ ծիծաղում էր ընկերութեան անդամների թեթեւամըտութեան և դիւրահաւանութեան վրա, նոր միայն հասկացաւ ընկերութեան խորհուրդը, որ ինքը խաբված է տեսչից և կորցրած է բաւականին մեծ գումար, բայց արդէն ուշ լինելով լռեց։

Համարեա մի և նոյն տեսակ վարվեց ընկերութեան հետ և պ. Ստեփանեանը, այս տարվան տեսուչը, միայն այն զանազանութեամբ, որ Թուսիկեանը բնակվեց ուսումնարանում չարունակ 6—7 ամիս, թէև բոլորովին անօգուտ ուսումնարանին վերաբերեալ, իսկ Ստեփանեանը այցելեց ընկերութեան ուսումնարանը միջին թւով ընդամենը հինգ ամիս, թէև նոյնպէս բոլորովին անօգուտ, ինչպէս նոյնը վկայում են և խորհրդի անդամները, իսկ մնացեալ միւս ուսումնական ամիսները նա զոհեց ըստ իր պարտականութեան զանազան քաղաքային և գիւղային արքունական ուսումնարաններին այցելութեան և այդ բացակայութեան ժամանակ նա ստանում էր և տեսչի և ուսուցչի ռոճիկ։ Լսում ենք, որ պ. Մ. Պօպովեանը առաջարկել է ընկերութեան իր ազատ ժամանակը ուսումնարանը կառավարելու համար, խորհուրդը նորան տուել է թէական պատասխան։

Ընկերութեան խորհուրդը հրաւիրում է պ. Ղուկասեանին ուսումնարանի համար տեսուչ, իսկ եթէ սա չը յաջողվի, այն ժամանակ մտադիր է յանձնել ուսումնարանը նորա մէջ ուսուցիչ Աւագ Գրիգորեանին, «Սոխակի» հրատարակչին։ Մենք մեր կողմից ոչինչ չենք կարող ասել պ. Ղուկասեանի մասին, չը ճանաչելով նորան, իսկ ինչ վերաբերում է պ. Գրիգորեանին, կասենք միայն, որ եթէ պատահմամբ նա նշանակվեց տեսուչ, այն ժամանակ մենք «Ընկերութեան» խորհուրդ կը տայինք, և վերջապէս կը խնդրէինք չը հոգալ ամենևին ազգային լուսաւորութեան վրա, որովհետև այդ տեսակ տեսուչների և ուսուցիչների ձեռքով նա ոչ միայն չէ լուսաւորում ազգը, այլ աւելի ես խաւարեցնում է ազգի խեղճ և տառապեալ մանուկներին։

***

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«Голосъ» ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

—

«Голосъ» լրագրին գրում են Կ. Պոլսից հետևեալը:

Վերջին օրերում Կ. Պոլսի քրիստոնէաբնակ թաղերը հազուագիւտ տեսարան էին ներկայացնում։ Հեռաւոր և սովատանջ Հայաստանից այստեղ հասած մի քանի հազար երեխաներ իրանց համար հաց և բնակարան են փնտռում: Ասում են, որ տարաբաղդ երեխաների կէսը մեռաւ երկար ճանապարհորդութեան ժամանակ, որոնց ուղեկցում էին մայրերը և քահանաները: Հայերը նրանց փողոց թողել էին: Նրանք խոստացել էին իրանց երեխաների ապրուստը հեռաւոր օտար երկիրներից ուղարկել, բայց ամիսները միմեանց ետևից անցնում էին և խոստացած օգնութիւնը չէր հասնում: Յուսահատված մայրերը և երեխաները վըճռել են ճանապարհ ընկնել հայերի շաղով մայրաքաղաքը, յուսալով այստեղ մի կտոր հաց գտնել:

Հէնց որ այս ողորմելի երեխաների առաջին խումբը հասաւ, հայոց պատրիարք Ներսէսը հրամայեց զանգահարութեամբ հրաւիրել մայրաքաղաքի քրիստոնեայ բնակիչներին անպաշտպան հիւրերին օգնելու համար: Տարաբաղդ ճանապարհորդների տեսքից շարժված՝ հայուհիները ողբալով տանում էին նրանց իրանց տները: Երէկ բոլոր եկեղեցիների մէջ մաղթանքներ կատարվեցան, որոնց ներկայ էին հայուհիները սգի հագուստներով: Նրանց ընկերակցում էին խեղճ որբերը, իրանց բարերարուհիներին կպած և նրանց ձեռքերը ամուր բռնած:

Ի պատիւ հայուհիների պէտք է ասել, որ նրանք բուն մայրական քնքշութեամբ վերաբերվեցին Հայաստանից եկած երեխաներին, որոնք չափազանց մաքուր էին հագնված: Երեխաների մէջ բազմաթիւ շիկահերներ կան,

---

Նրա դէմքը խոժոռվեցաւ։

«Ո՞րքան են, գոչեց ատրիճանաւորը, ասացէք»։

Նա չը պատասխանեց։

Բայց սեւ հեծելազօրները մօտենում էին արդէն և շրջապատում էին անտառները։

Օրը մթնում էր։ Ամենայն կողմից լսվում էր թնդանօթի որոտը։

Տիկին Ժերարը սարսափելով լսում էր։ Թնդանօթի իւրաքանչիւր ճայթիւնը արձագանք էր գըտնում նորա սրտի մէջ։

Յանկարծ նա նկատեց մարդկանց ստուերներ, որ անցնում էին գայլուկ կոչված բոյսերի միջով և մօտենում էին զգուշութեամբ։

«Մայր, ասաց մի ձայն, մենք ենք։

—Մտէք շուտ, ասաց նա։

Քառասուն տղամարդ, մէկը միւսի ետևից մըտան դաստակերտը։

Մի վայրկենում դիմադրութիւնը պատրաստ էր։

Նոքա ժողովեցին սայլեր, երկրագործական գործիքներ, մահճակալներ, կահկարասիք և շինեցին մի բարձր պատնէշ։ Նոքա փեղկերի և դռների մէջ ծակեր բաց արին։

Եւ նոքա սպասեցին։

Լուսինը դանդաղ կերպով բարձրանալով լեռների միջով, լուսաւորեց հովիտը հրեղէն գնդի նման։

Հեծելազօրները, որ ցրիւ էին եկած ազատ հըրացանաձիգների հրացանների արձակումից, կրկին միացան և շտապով դառնում էին դէպի դաստակերտը։

Սարսափելի, շատ սարսափելի յարձակումն ըսկսվեցաւ։

Պատնէշը ոչնչացրին։ Ծակված դռները և փեղկերը թոյլ էին ընդդիմադրութեան համար։ Դաստակերտը յափշտակած կը լինէր։ Ազատ հրացանաձիգները պիտի ընկնէին կատաղի թշնամիների ձեռքը։

Տիկին Ժերարը անվեհերութեամբ ներկայ էր գտնվում, սպասում էր այդ մենամարտութեան վախճանին։

Այս կռիւը անօգուտ գտնելով, մի քանիսը առաջարկեցին անձնատուր լինել։

«Անձնատո՞ւր լինել, աղաղակեց կինը.—Երբէք. դուք ուրեմն չէք ճանաչում նրանց։ Նրանք ոչ պատիւ, ոչ խիղճ ունեն։ Նրանք ձեզ կը սպանեն։ Ոչ, ոչ, փախէք, այն կողմը, փախէք։

Ետևից մի անցք բացելով, նա վերցրեց խուրձեր, նոցանից մի ջահ շինեց և վառեց։

«Փախէք», կրկնեց նա։

Եւ նա իր դաստակերտին կրակ տուաւ, այն դաստակերտին, ուր պարունակվում էին նորա բոլոր յիշատակները, նորա քսան տարվայ աշխատանքի և խնայողութեան պտուղները։

Հրդեհը կանգնեցրեց թշնամուն։

Բայց ազատ հրացանաձիգները, այդպիսի հերոսական գործով փրկված, մի քանի օրից յետոյ ընկան սեւ հեծելազօրների ձեռքը։

Նրանց երկար ընդդիմադրութիւնից զայրանալով, պրուսացիք հնարեցին մի անգութ վրէժխնդրութիւն։

Երբ նրանք հեռացան Նեւվելերից, տիկին Ժերարը, որ պատսպարված էր Կրիստինայի մօտ, նորա հետ միասին վերադարձան դաստակերտը։

Երբ նրանք մօտենում էին՝

—Նայիր, ասաց Կրիստինան, սեղմելով մօրը,—ինչ է երեւում ճանապարհի մօտ։ Կարծես թէ գինուորներ են։ Պրուսացիք են, թէ ֆրանսիացիք։ Ինչպիսի անշարժութիւն։ Եւ ինչ զարմանալի բան, նրանց ոտները գետնին չեն կպչում։

Տիկին Ժերարը դողդոջուն սրտով, վախից լայնացեալ բիբերով, նայում էր առանց պատասխանելու։

Ճշմարիտ, այդ ինչ կը նշանակէ։

Փոքր ինչ մօտենալով, նրանք ճանաչեցին ազատ հրացանաձիգների նշանազգեստները։

Նրանք շտապեցին։

Զարհուրանք... Այդ դիակները կախված էին նրանց կապտադոյն, արիւնալից երեսները զարհուրելի կերպով այլանդակած էին։

Վայրենիները, նախ քան կը կախէին ազատ հրացանաձիգներին, կտրել էին նրանց քթերը և ականջները, և դուրս էին հանել ճանապարհի եզերքի վրա, որպէս օրինակ անցորդների համար *)։

Այդ սարսափելի տեսարանի առջև, տ. Ժերարը զարհուրելի տրտմութիւնից կոկորդը սեղմված, ոչ մի խօսք չը կարողացաւ արտասանել։ Նա խելագարի նման վազում էր մէկ դիակից դէպի միւսը, աշխատելով ճանաչել այս և այն այլանդակ դիակների մէջ իր որդուն, իր սիրելի Ֆրանցին։

Նա վերջինն էր այն անբախտ կախվածների շարքում։

Այն ժամանակ բռնելով կատաղաբար իր աղջկայ ձեռքը ասաց՝

«Երբէք, լսում ես, Կրիստինա, երբէք չես ամուսնանայ այս բարբարոսներից մէկի հետ։ Ես աւելի լաւ կը համարեմ քեզի մեռած տեսնել, քան թէ ամուսնացած մէկ գերմանացու հետ։

(Կը շարունակվի)

---

*) Այդ հրէշաւոր դէպքը ճշմարիտ պատահել է Ալզասում։